

ЕВОЛЮЦІЯ КУЛЬТУРНОГО СТАТУСУ ПІДПРИЄМЦІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. (НА ПРИКЛАДІ КОЛЕКЦІОНЕРА П. І. ХАРИТОНЕНКА)

Мета статті – показати еволюцію культурного статусу підприємців, перехід від кількісного до якісного складу колекцій, естетичну та історико-художню значущість приватних зібрань на прикладі колекціонера П. І. Харитоненка.

Індивідуальність колекціонера формує система естетичних цінностей. З другої половини ХІХ ст. на мистецькому ринку і в принципах колекціонування відбуваються суттєві зміни. Торгово-промислова буржуазія впливала не тільки на економічний розвиток країни, вона внесла неоціненний внесок у розвиток культури. Приватна колекція П. Харитоненка унікальна й неповторна. Вона містить персоніфіковані риси, які визначаються індивідуальними вподобаннями збирача. У збереженні історико-культурних пам'яток, у популяризації мистецтва цукрозаводчику Павлу Івановичу Харитоненку належить визначна роль. Безумовно, приватна колекція була не лише можливістю для збереження матеріальних предметів, що відображали духовну культуру, вдалим вкладенням капіталу в збирання предметів, але й нагодою підвищити культурний статус підприємців-колекціонерів.

Ключові слова: П. І. Харитоненко; приватна колекція; підприємець; особняк; колекціонер.

У другій половині ХІХ – початку ХХ ст. більшість українських земель знаходилась у складі Російської імперії. Усі володіння родини Харитоненків тісно пов'язувались із заводською цукровою діяльністю. Дійсно, без сировинної бази, яка б забезпечувала постійну та стабільну роботу заводів, неможливо уявити стабільний розвиток цукрової промисловості. У Російській імперії виділялося три головних райони виробництва цукру: Привіслянський, Південно-Західний, Середньо-Чорноземний або Центрально-Чорноземний. Підприємства родини Харитоненків знаходились переважно в Центрально-Чорноземних губерніях. Основна причина цього – сприятливі для засіву буряку природничо-географічні умови. У Харківській губернії провідним центром цукрової галузі виступало місто Суми. Саме тут нагромадили свій первісний капітал цукрозаводчики Харитоненки. Харитоненкам належало 11 економік та маєтків:

у Чернігівській, Харківській, Курській губерніях – загалом близько 100 тис. десятин землі. У кількох економіях було створено селекційні лабораторії. Елітне насіння буряку та зернових підприємці закуповували в Німеччині й Франції – до 10 000 кг на рік, засіваючи ними власні заводські поля, а також успішно продаючи. Двічі фірма Харитоненків удостоювалася права зображати Державний герб на своїй продукції, а такий знак був гарантією якості. Разом із київськими «цукровими королями» Терещенками Харитоненки фактично тримали під контролем весь цукровий ринок країни – від виробництва й переробки до продажу. Фірма Харитоненків успішно вела й міжнародну торгівлю, перемагаючи численних конкурентів. Понад 30 тис. осіб були зайняті на підприємствах Харитоненків. У кожному селі, де працювали їхні цукрові заводи, господарі влаштовували за власний рахунок церковно-приходські й на-

родні школи, лікарні з аптеками та амбулаторіями. Медична допомога була безкоштовною. Слід зазначити, що наявність соціально-побутових приміщень була характерною особливістю всіх заводів Харитоненків [1]. Наприкінці 90-х рр. XIX ст. обсяг виробництва на заводах Харитоненків у грошовому еквіваленті складав 7 243 719 крб [2]. На початок XX ст. володіння Харитоненків становили майже 70 тис. десятин власної землі і 30 тис. орендованої з 11 маєтками, посівами цукрового буряку та хлібів, лісництвами, молочними фермами, садами [3, с. 195]. Поява нового економічного класу фабрикантів, заводчиків, банкірів починає формувати й новий тип колекціонерів. Це був збирач художніх творів і предметів, який довіряв власному смаку більше, ніж думкам і рекомендаціям авторитетів. Колекції приватних осіб не були схожі, відбір часом відбувався за власним бажанням та віддзеркалював душевний стан господаря. Саме через це професіонали мали право назвати захоплення аматорством. Художні зібрання Павла Михайловича Третьякова, Івана Володимировича Цветаєва, Олексія Олександровича Бахрушина, Михайла Абрамовича й Івана Абрамовича Морозових та інших стали найяскравішими прикладами в історії приватного колекціонування в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. Відомим колекціонером також був представник династії підприємців-цукрозаводчиків Павло Іванович Харитоненко (05.01.1853, м. Суми – 13.06.1914, маєток Наталівка Харківська губернії). Він колекціонував російський та західноєвропейський живопис, а також зібрав велику колекцію ікон. Дослідження діяльності П. І. Харитоненка у світлі вивчення проблеми еволюції культурного статусу підприємців в другій половині XIX – початку XX ст. ніколи раніше не було предметом спеціального наукового розгляду. Різним питанням приватного колекціонування творів образотворчого мистецтва, дослідженню окремих колекцій і творчих біографій художників присвячено праці А. І. Фролова [4], Н. М. Полуніної [5], О. Я. Неверова [6],

Л. Л. Савицької [7], С. І. Побожого [8]. Художнє життя Півдня України кінця XIX – початку XX ст. та проблеми приватного колекціонування досліджує Н. В. Сапак [9]. Соціокультурній характеристиці підприємців України зазначеного періоду присвячено дослідження Т. М. Ніколасвої [10]. Серед досліджень безпосередньо колекцій П. І. Харитоненка слід виділити роботу О. Денисенко [11]. Останнім часом іконографію родини Харитоненків досліджує В. І. Обозна [12].

Мета статті – показати еволюцію культурного статусу підприємців, перехід від кількісного до якісного складу колекцій, естетичну та історико-художню значущість приватних зібрань на прикладі колекціонера П. І. Харитоненка.

Самостійне життя П. І. Харитоненка розпочалося з благодійності та участі в добродійних справах [13]. Для того, щоб потрапити у вищі кола московського суспільства, йому виявилось достатньо вступити в Московський англійський клуб, що він і зробив у 1882 р. У клубі П. І. Харитоненка зустрічав не тільки своїх ділових партнерів. Тут були ті люди, спілкування з якими підіймало духовні запита Павла Івановича. Так, саме в клубі він зустрічався з багатьма московськими колекціонерами. «Хоча до його зібрань живопису передові меценати ставилися дещо зверхньо, але щирої, інтимної любові до картин «для себе» в ньому було більше, ніж у них», – писав про Харитоненка відомий колекціонер та історик мистецтв князь Сергій Олександрович Щербатов, предки якого багато років були членами Московського англійського клубу [14, с. 331]. Колекціонування в багатьох областях європейської частини Росії було пов'язане з багатючими традиціями садибної культури. Тому не дивно, що художня колекція П. І. Харитоненка виявилася розділеною між маєтком Наталівка (сьогодні це с. Володимирівка Краснокутського району Харківської області), містами Суми та Москва, де він мав власний особняк на Софійській набережній.

Приватна колекція Наталівського маєтку формувалася на прихильності господаря до нових стильових пошуків. П. І. Харитоненко підтримував молодих митців, захоплювався роботами представників «Союзу російських художників», до якого входили живописці Москви та Петербурга. Його кістяк становили Костянтин Юон, Абрам Архипов, Ігор Грабар, Аркадій Рілов та ін. Атмосфера творчості, гостинності приваблювала до Наталівки Олексія Щусева, Олександра Савінова, Сергія Коньонкова, Олександра Матвєєва, та Сергія Виноградова. Якраз у 1890–1900-х рр. С. Виноградов жив і працював у Харкові. Імовірно, що в той час він відвідував Наталівку. Частими гостями в Наталівці були брати Володимир і Микола Маковські. У маєтку Харитоненка В. Маковським було виконано «Жіночий портрет» (1885) і «Портрет Бюссона, вихователя дітей П. Харитоненка» (1894). М. Маковський був представлений творами «Базар в Москві» (1884) і «На річці» (1885). У маєтку було написано Ф. Малявіним і портрет господаря з сином (1911). Етюдом «У горах» (1884) представлено Г. Мясоедова. Нові напрями в мистецтві першого десятиліття відображено в «Золотій осені» С. Жуковського [11, с. 83].

Багаторічна дружба пов'язувала П. Харитоненка з видатним майстром М. Нестеровим. Його пензлю належить розпис Троїцького собору (1901–1914) у Сумах (шість образів для іконостасу). Монументальне полотно «Тихі води» (1912) належить до періоду активних творчих взаємин цих непересічних людей. Серед московських живописців варто назвати І. Остроухова з його етюдом «Рання весна» (1900). Трохи осторонь від основних художніх смаків господаря садиби стояло ім'я В. Орловського – відомого художника першої половини XIX ст., презентованого картиною «Трійка». Перлинами зібрання П. Харитоненка були шедеври: портрет Н. Матвєєвой (1909) В. Сурікова, «Подвір'я» (1891) В. Полєнова, «Темний ліс» (1890) І. Шишкіна.

У Наталівці завжди було багатолюдно. Улітку тут збиралася не тільки вся велика

родина Харитоненків. У гостинних господарів любили відпочивати художники, музиканти, актори. У Наталівці Павлом Івановичем Харитоненком було побудовано Спаську церкву. Основні креслення було виконано в 1908 р. академіком архітектури О. В. Щусєвим. Будівництво велося з 1911 по 1913 р. Роботами зі зведення храму керував академік архітектури А. М. Рухлядєв. Інтер'єри розписував петербурзький художник О. І. Савінов. Розпис було виконано в дусі давньоруського фрескового живопису Новгород, Ярославля та Пскова. У зовнішньому оздобленні храму використано рельєфи, виконані С. Т. Коньонковим і А. П. Матвєєвим [15, с. 86]. Над головним входом розміщувалася мозаїка «Спас Вседержитель», імовірно, роботи М. К. Рєріха. Церква являла собою також своєрідний музей давньоруського іконопису (новгородська школа) і церковного начиння. У колекції знаходилися рідкісні дев'ять ікон дійсного чину новгородського письма, старовинні церковні предмети (лампади, килими, кадила та ін.).

Частину ікон, зібраних Павлом Івановичем і його дружиною Вірою Андріївною Харитоненками, було продемонстровано на виставці іконопису та художньої старовини в Москві, на з'їзді художників 1911–1912 рр., у дні святкування 300-річчя Дому Романових. Колекція ікон Павла Івановича Харитоненка вважалася третьою за значущістю в Росії. Після 1918 р. майже всі роботи було вивезено з Наталівки, зберігаються вони зараз у Третьяковській галереї та інших музеях. У Київському музеї російського мистецтва експозицію іконопису відкриває ікона XV ст. «Борис і Гліб» з Наталівського зібрання. Нині роботи з колекції П. І. Харитоненка знаходяться в постійній експозиції відділу дореволюційного мистецтва (23), у фондах того ж відділу (2) і фондах відділу західноєвропейського мистецтва (1) Харківського художнього музею. Зібрані разом, вони демонструють високий якісний і кількісний склад у колекції музею. І це не дивно – адже зібрання П. І. Харитоненка у відділі дореволю-

ційного мистецтва представлено досить повно, він – єдиний на Харківщині колекціонер вітчизняного мистецтва такого масштабу [11, с. 82]. Особняк Харитоненків у Москві на Софійській набережній, 14 на початку ХХ ст. відігравав соціальну, політичну та культурну роль у російському суспільстві. Крізь доли окремих людей, крізь рамки родинної хроніки проступає доля цілого російського стану [16, с. 371]. Хтось фінансував революції, а хтось опікувався мистецтвом та вкладав гроші в живопис. Успадкувавши від батька 11 господарств, мережу контор торгівельного дому, потужне цукрово-рафінадне виробництво на теренах України (сім цукрових і один рафінадний завод), П. Харитоненко зумів підняти сімейну справу на новий рівень. Виробництво й технології постійно модернізувались, велася селекційна робота, вивчався іноземний досвід ведення виробництва [17]. Величезні статки дозволяли продовжувати займатися колекціонуванням витворів мистецтва.

Родзинкою особняка Харитоненків була картинна галерея. Вона була декорована в стилі Другої імперії: позолочена різьба, дзеркала в золочених рамах. Окрасою зали був і є живописний плафон стелі, де зображено струнний оркестр, який слухають кавалери й дами в одязі ХVІІІ ст., а також два картуші над дверима. Їх було виконано в 1893 р. французьким художником Франсуа Фламенгом, який спеціально приїхав до Москви на запрошення П. Харитоненка. Художник написав портрет господині дому, Віри Андріївни, який тепер зберігається в Ермітажі. На стінах особняка висів живопис зовсім іншого роду – це були пейзажі відомого французького художника другої половини ХVІІІ ст. Юбера Робера, привезені Павлом Івановичем з Парижа в 1911 р. Йому вдалося зібрати цілу галерею чудових полотен, багато з яких сьогодні є гордістю Державної Третяковської галереї, Державного музею образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна, Державного Ермітажу і Державного Російського музею. Особняку на Софійській набережній теж випала честь зберігати шедеври світового

живопису, у тому числі зарубіжних художників-імпресіоністів.

Слід зазначити, що родина Харитоненків відігравала провідну роль у художньому житті свого покоління. Вони підтримували дружні стосунки з такими художниками, як Михайло Нестеров, Пилип Малявін, Ілля Остроухов та ін. У 1913 р. Павла Івановича Харитоненка було обрано почесним членом Імператорської Академії мистецтв у Петербурзі, також він був першим головою Товариства друзів Румянцевського музею [18, с. 27]. У колекції Харитоненків можна було натрапити на картини Айвазовського, Рєпіна, Сурікова, Поленова, Верещагіна, Малявіна, Васнецова і багатьох інших талановитих живописців. Гордістю господарів і перлиною цього унікального зібрання стало полотно І. Крамського «Невідома». Харитоненки товаришували з художником Михайлом Нестеровим. Першу роботу цього художника – ескіз «Різдво» для розпису Володимирського собору в Києві П. Харитоненко придбав у 1901 р. на Пересувній виставці в Петербурзі. Пізніше М. Нестеров писав у своїх спогадах, датованих 1907 р.: «Павло Іванович познайомився зі мною на моїй виставці в Москві і, вже торгуючись, платив мені великі гроші за мої речі, купував і замовляв. Пізніше, за кордоном, для «Різдва» була придбана Харитоненками у паризького антиквара стара італійська рама ХVІІ століття, за яку, ймовірно, з Павла Івановича взяли в кілька разів дорожче, ніж він, торгуючись, заплатив за мій картон» [19, с. 327]. У Павла Івановича в колекції були його картини «Тихе життя», «Мовчання», «Осінній день», «Вечірній дзвін», «Тихі води» [18, с. 29]. Колекція П. Харитоненка поділялася на чотири частини: західноєвропейський живопис, російський живопис, російська ікона та предмети російської церковної старовини. Павло Іванович належав до помірнього правого крила московських збирачів. Свої мільйони він витрачав на придбання добротного живопису. Найбільше він цінував майстрів барбізонської школи. Найтонші за настроєм пейзажі Каміля Коро, Шарля Добіньї, Луї Ізабе

колись були окрасою його особняка. Чудові були «Мандрівні музиканти» романтика Гюбера Робера, такого улюбленого російським дворянством. З особливою пристрастю П. Харитоненко і його дружина збирали російський живопис – і старий, і новий. Із його зібрання в державні музеї перейшли багато відомих полотен «Катерина Друга в Царскосільському парку» В. Л. Боровиковського, «Дівчинка в маковому вінку» О. А. Кіпренського, «Бурхливе море» І. К. Айвазовського. В. В. Верещагін, Л. І. Соломаткін, А. А. Іванов та багато інших майстрів живопису були представлені в колекції Харитоненка речами високого рівня. Було чимало й творів художників, сучасників збирача – Рєпіна, Сурікова, Сомова, Малявіна, але це були речі переважно другорядні, куплені виключно для себе, для прикраси житлових кімнат. Подружжя Харитоненків стало збирати російський іконопис і предмети церковної старовини не без впливу художньої моди початку ХХ ст. Їхня колекція вважалася свого часу однією з видатних. І. С. Остроухов приводив милуватися нею знаменитого французького художника Анрі Матісса [19, с. 331].

Одним із найкрасивіших особняків міста Суми була садиба П. Харитоненка на Троїцькій вулиці, в одному з флігелів якої розміщувалася контора його Торгового дому. Цю будівлю ще в 1893 р. придбав його батько, а Павло Іванович перебудував і відремонтував її: зробив другий поверх, замінив і вдосконалив системи опалення, вентиляції, водопостачання та каналізації. Весь особняк було побудовано в стилі необароко. Його величні сходи, темні холи, вітальні й зали, прикрашені гобеленами, галереї вражали своєю пишністю й красою. У дворі будинку було розбито прекрасний великий сад, у якому любили відпочивати всі домочадці. Фронтон будівлі прикрашав вензель П. І. Харитоненка. Приїжджаючи в Суми з родиною, цукрозаводчик завжди зупинявся в цьому особняку. Внутрішню та зовнішню обробку будинку здійснив славнозвісний московський архітектор Федір Шехтель, який працював у стилі модерн [20].

На сьогодні картини із зібрання П. І. Харитоненка знаходяться у відомих музеях світу: 24 – у Пушкінському музеї, 35 – у Державній Третяковській галереї. Йому належали роботи 20 вітчизняних авторів і понад 60 робіт західної школи. П. І. Харитоненка можна назвати не тільки продовжувачем справи батька з розвитку промисловості в Сумах і створення інфраструктури міста, а й пристрастним меценатом-колекціонером, покровителем мистецтва.

17 червня 1918 р. за пропозицією Все-російської колегії у справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва і старовини народний комісар освіти А. В. Луначарський призначив директором галереї І. Е. Грабара, який продовжив діяльність із перебудови експозиції та зберігання. За його активної участі в тому ж 1918 р. почалося формування Національного (з 1923 р. – Державного) музейного фонду, у сховища якого надходили цінності, зібрані в результаті націоналізації, конфіскації, ревізії тощо. Через фонд у Третяковську галерею надійшли як окремі твори, так і цілі зібрання, наприклад зібрання П. І. і В. А. Харитоненків. В умовах модернізації економіки й утвердження ринкових відносин у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. наявність приватних зібрань пояснювалася переважанням впливового торгово-комерційного стану, до якого належала фінансова еліта, а також високим освітнім рівнем багатьох його представників. Безумовно, приватна колекція була не лише можливістю для збереження матеріальних предметів, що відображали духовну культуру, але й вдалим вкладенням капіталу в збирання предметів.

Вивчення досвіду попередніх поколінь у створенні культурного надбання Росії має велике значення. Індивідуальність колекціонера формує система естетичних цінностей. З другої половини ХІХ ст. на мистецькому ринку і в принципах колекціонування відбуваються суттєві зміни. Торгово-промислова буржуазія впливала не тільки на економічний розвиток країни, вона зробила неоціненний внесок у розвиток культури. Приватна

колекція П. Харитоненка унікальна й неповторна. Вона містить персоніфіковані риси, які визначаються індивідуальними вподобаннями збирача. У збереженні історико-культурних пам'яток, у популяризації мистецтва цукрозаводчику Павлу Івановичу Харитоненку належить визначна роль. Безумовно,

приватна колекція була не лише можливістю для збереження матеріальних предметів, що відображали духовну культуру, вдалим вкладенням капіталу в збирання предметів але й нагодою підвищити культурний статус підприємців-колекціонерів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний історичний архів м. Київ (далі – ЦДІА м. Київ), ф. 730, оп. 1, спр. 34.
2. Чумак М. Роль купецького капіталу в технічному розвитку цукрово-рафінадних підприємств Лівобережної України (90-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) / Михайло Чумак // Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал. Видання Донецького національного університету, історичний факультет. – 2008. – № 1/2 (37/38). – С. 223–229.
3. Слабошпицький М. Ф. Українські меценати: Нариси з історії української культури / М. Ф. Слабошпицький. – К. : Вид-во М. П. Коць ; Ярославів Вал, 2006. – 416 с.
4. Фролов А. И. Частное коллекционирование и культура / А. И. Фролов // Вопросы культурологического образования. – М. : Диалог-МГУ, 1997. – С. 21–23.
5. Полунина Н. М. Кто есть кто в коллекционировании старой России: Новый биографический словарь / Н. М. Полунина. – М. : Рипол классик, 2003.
6. Неверов О. Я. Частные коллекции Российской империи : альбом / О. Я. Неверов. – М. : Слово, 2004.
7. Савицкая Л. Л. На пути обновления. Искусство Украины в 1890–1910-е годы / Л. Л. Савицкая. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2003.
8. Побожій С. І. Традиції колекціонування на Слобожанщині. Історія. Приватні і корпоративні колекції. Перспективи розвитку / С. І. Побожій // Сумський обласний краєзнавчий музей: історія та сьогодення. Науковий збірник. – Суми, 2005.
9. Сапак Н. В. Художнє життя Півдня України кінця XIX – початку XX століття. Приватне колекціонування / Н. В. Сапак // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – 2007. – № 12. – С. 142–147.
10. Ніколаєва Т. М. Соціокультурна характеристика підприємців України (1861–1914 рр.) / Т. М. Ніколаєва // Український історичний журнал. – 2011. – № 3. – С. 95–107.
11. Денисенко О. Колекція П. І. Харитоненка у зібранні Харківського художнього музею. Проблеми і перспективи музеєфікації старовинних дворянських садіб України кінця XVIII – початку XX ст. / О. Денисенко. – Галич : Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Давній Галич», 2007. – С. 81–87.
12. Обозная В. И. Родственные связи и иконография семейства Харитоненко / В. И. Обозная // Матеріали історико-краєзнавчої конференції до 190-річчя з дня народження І. Г. Харитоненка. – Суми : ДВНЗ «УАБС», 2012. – С. 43–61.
13. Товстоляк Н. М. Благодійність родини Харитоненків як складник стратегії підприємницької діяльності та культурного розвитку їх українських маєтків / Н. М. Товстоляк // Чорноморський літопис : науковий журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. – Вип. 9. – С. 97–103.
14. Буторов А. В. Собиратели и меценаты Московского Английского клуба / А. В. Буторов. – М. : Издание Московского Английского клуба, 2002. – С. 331.
15. Антонов А. Л. Сады и парки Харьковской губернии / А. Л. Антонов, А. Ф. Парамонов. – Х. : Харьковский частный музей городской усадьбы, 2008. – С. 86.
16. Аксакова Т. А. Семейная хроника : в 2-х книгах / Т. А. Аксакова-Сиверс. – Париж : Atheneum, 1988. – Кн. 1. – 371 с.
17. Держархів Сумської обл., ф. 37, оп. 1, спр. 1, спр. 6, спр. 13, спр. 15.
18. Berton K. The British Embassy Moscow: The Kharitonenko mansionю. Посольство Великобритани в Москві. Особняк Харитоненко / K. Berton ; text by Kathleen Berton ; photographs by John Freeman ; translation by Sergei Romanyuk ; editorial support provided by Rodric and Gillian Braithwaite, 1991. – P. 27 : ill.
19. Буторов А. В. Собиратели и меценаты Московского Английского клуба / А. В. Буторов. – М. : Издание Московского Английского клуба, 2002. – С. 331–327.
20. Сядро В. В. Павел Харитоненко / В. В. Сядро, В. М. Скляренко. – Х. : Фолио, 2010. – 18 с.

О. М. Гайдай, Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ЭВОЛЮЦИЯ КУЛЬТУРНОГО СТАТУСА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – НАЧАЛЕ XX в. (НА ПРИМЕРЕ КОЛЛЕКЦИОНЕРА П. И. ХАРИТОНЕНКО)

Цель статьи – показать эволюцию культурного статуса предпринимателей, переход от количественного к качественному составу коллекций, эстетическую и историко-художественную значимость частных собраний на примере коллекционера П. И. Харитоненко. Индивидуальность коллекционера формирует система эстетических ценностей. Со второй половины XIX в. на художественном рынке и в принципах коллекционирования происходят существенные изменения. Торгово-промышленная буржуазия, влияла не только на экономическое развитие страны, она внесла неоценимый вклад в развитие культуры. Частная коллекция П. Харитоненко уникальная и неповторимая. Она содержит персонифицированные черты, которые определяются индивидуальными предпочтениями собирателя. В сохранении историко-культурных памятников, популяризации искусства сахарозаводчику Павлу Ивановичу Харитоненко принадлежит выдающаяся роль. Безусловно, частная коллекция была не только возможностью для сохранения материальных предметов, которые отражали духовную культуру, удачным вложением капитала в собирание предметов искусства, но и возможностью повысить культурный статус предпринимателей-коллекционеров.

Ключевые слова: П. И. Харитоненко; частная коллекция; предприниматель; особняк, коллекционер.

О. М. Gaidai, Petro Mohyla Black Sea State University, Nikolaev, Ukraine

THE EVOLUTION OF THE CULTURAL STATUS OF ENTREPRENEURS IN THE SECOND HALF OF XIX – EARLY XX CENTURY (FOR EXAMPLE OF A COLLECTOR P. I. KHARITONENKO)

The article aims to show the evolution of the cultural status of entrepreneurs, the transition from the quantitative to the qualitative composition of the collections, the aesthetic and art-historical significance of private collections on the example collector P. I. Kharitonenko.

The great important of Russia creation of the cultural heritage is studying the experience of previous generations.

The individuality of the collector forms a system of aesthetic values. Since the second half of the XIX century on the art market and in the principles of collecting is changing. Commercial and industrial bourgeoisie, had an influence not only on the economic development of the country, it has made an invaluable contribution to the development of culture.

In the second half of XIX – beginning of XX century most of the Ukrainian lands were part of the Russian Empire. All ownership of Kharitonenko family was closely connected with sugar factory activity. Together with the Kiev «sugar kings» Tereshenki with Kharitonenko actually kept under control all the sugar market – from production and processing to sales. Private collection of P. Kharitonenko was unique. It contains personalized traits that are determined by the individual preference of the collector. P. Kharitonenko had a collection of Russian and West-European paintings, as well as gathered a large collection of icons. Research activities P. Kharitonenko in the light of studying the problem of the evolution of the cultural status of entrepreneurs in the second half of XIX – early XX century, has never previously been the subject of scholarly circles. The emergence of a new economic class of factory owners, factory owners, bankers begins to form and a new type of collectors. This was a collector of works of art and objects that trusted their own taste more than the opinions and recommendations of authorities. Collection individuals were not similar, the selection time was on their own and reflect the state of mind of the owner.

To the sugar magnate Pavel Ivanovich Kharitonenko belongs to a the important role of the preservation of historical and cultural monuments and the popularization of art.

Of course, private collection was not only an opportunity for the preservation of material objects that reflect spiritual culture, a good investment in gathering objects but also to raise the cultural status of entrepreneurs, collectors.

Keywords: P. I. Kharitonenko; private collection; entrepreneur; estate; collector.

© Гайдай О. М., 2015

Дата надходження статті до редколегії 17.08.2015

Рецензенти: д-р іст. наук, професор **Сінкевич Є. Г.**;
д-р іст. наук, професор **Котляр Ю. В.**